

УДК 341.61:502.1-047.37

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1\(42\)-14](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2026-28-1(42)-14)

ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО СПОРУ ТА ЙОГО ВИДИ

Толкаченко Олена Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5237-0543>

У статті досліджується питання щодо визначення дефініції «міжнародний екологічний спір», розглядаються підстави для класифікації видів екологічних спорів в міжнародному екологічному праві. Визначається, що проблема полягає в тому, що ні в науковій літературі, ні в міжнародних актах не міститься комплексного аналізу даного поняття і не розкривається його зміст.

Екологічні питання сьогодні є невід'ємною частиною глобальних проблем (економічних, енергетичних, безпекових), де вони часто розглядаються крізь призму сталого розвитку, а не як самостійна цінність. На сучасному етапі спостерігається «екологізація» міжнародних відносин. Включення еколого-орієнтованих норм у традиційні галузі міжнародного права (наприклад, морське, торговельне тощо) зазвичай зумовлене зручністю або усталеною практикою, що не призводить до розширення предметної сфери цих галузей, а лише доповнює їх. Ці норми регулюють екологічні аспекти, залишаючись у рамках відповідної галузі.

Слід зазначити, що багато вчених активно виступають проти виділення міжнародних екологічних спорів в окрему категорію, з чим неможливо погодитися. Усі міжнародні екологічні спори мають низку відмінних характеристик, які дозволяють їм сформувати окремий вид міжнародних спорів. Проаналізувавши різноманітні підходи, в статті сформульовані ключові ознаки, які притаманні всім міжнародним екологічним спорам, та надано авторське визначення поняття «міжнародний екологічний спір».

В ході дослідження запропоновано розподіл міжнародних екологічних спорів за видами, а саме: спори з питань використання природних ресурсів; спори з питань управління природними об'єктами; спори з питань забруднення навколишнього середовища; спори щодо захисту екологічних прав громадян. Підводячи підсумок дослідження, наголошується на складності поняття «міжнародний екологічний спір» і важливості формування системного підходу до розуміння даної категорії.

Ключові слова: міжнародний екологічний спір, міжнародний спір, ознаки міжнародних екологічних спорів, екологічна складова, класифікація міжнародних екологічних спорів.

Tolkachenko Olena. The Concept of International Environmental Dispute and Its Types

The article examines the issue of defining the term «international environmental dispute» and considers the grounds for classifying types of environmental disputes in international environmental law. It is determined that the problem lies in the fact that neither scientific literature nor international acts contain a comprehensive analysis of this concept, nor is its content clearly defined.

Environmental issues today are an integral part of global problems (economic, energy, security), where they are often considered through the prism of sustainable development rather than as an independent value. At the present stage, there is an «ecologization» of international relations. The inclusion of environmentally oriented norms in traditional branches of international law (for example, maritime, trade, etc.) is usually due to convenience or established practice and does not lead to an expansion of the subject matter of these branches, but merely complements them. Such norms regulate environmental aspects while remaining within the framework of the respective branch.

It should be noted that many scholars actively oppose classifying international environmental disputes as a separate category, a position with which it is difficult to agree. All international environmental disputes possess a number of distinctive characteristics that allow them to be identified as a separate type of international dispute. By analyzing various approaches, the article formulates the key features inherent in all international environmental disputes and provides the author's definition of the concept of an «international environmental dispute».

In the course of the study, a distribution of international environmental disputes by types was proposed, namely: disputes on the use of natural resources; disputes on the management of natural objects; disputes on environmental pollution; disputes regarding the protection of citizens' environmental rights. Summing up the study, emphasis is placed on the complexity of the concept of «international environmental dispute» and the importance of forming a systematic approach to understanding this category.

Key words: international environmental dispute, international dispute, characteristics of international environmental disputes, environmental component, classification of international environmental disputes.

Вступ. Проблематика дослідження категорії «міжнародний екологічний спір» полягає в тому, що в науковій літературі відсутній комплексний аналіз даного поняття. Більш того, жоден міжнародний акт також не розкриває його зміст. Слід зазначити, що науковці частіше звертаються до цього поняття або в контексті

безпосередньо вирішення міжнародних екологічних спорів, або щодо повноважень судових органів, які розглядають такі справи. Тобто у міжнародному праві досі немає єдиного, загальноприйнятого визначення міжнародного екологічного спору, а трактування цього поняття можна розглядати з різних точок зору: у вузькому сенсі (наприклад, спір щодо тлумачення конкретного екологічного договору тощо) та у широкому сенсі (будь-яке розходження в поглядах щодо фактичних або юридичних обставин, що стосуються стану довкілля і таке інше).

Матеріали та методи. Теоретичну базу дослідження склали праці у галузі визначення міжнародних екологічних спорів таких іноземних науковців, як: Уолтон Блекбьорн, Уїлла Брюс, Лоуренс Сусскінд, Крістофер Мур та ін. Методологія дослідження включає як загальнонаукові, так і спеціальні юридичні методи пізнання. Так, за допомогою методу системного аналізу визначаються основні елементи та характерні ознаки екологічного спору. Формально-юридичний метод покладено в основу дослідження правової природи екологічних спорів. За допомогою порівняльно-правового методу встановлені відмінності у підходах до визначення екологічних спорів у дослідженнях провідних фахівців, тоді як за допомогою прийомів індукції та дедукції сформульовано авторське визначення екологічного спору.

Метою дослідження є аналіз наукових підходів щодо визначення міжнародного екологічного спору, його ознак та класифікації.

Результати. Для розуміння поняття «міжнародний екологічний спір» варто проаналізувати наявні в наукових кругах точки зору щодо цієї категорії та звернутися до трактування цього поняття різними вченими.

Так, Крістофер Мур у своїх працях пропонує під екологічним спором розуміти «...напруженість, розбіжності, спори чи конфлікти через якийсь елемент природного середовища» [1, с. 162]. В такому контексті міжнародний характер екологічного спору набувається у тому випадку, коли вищезгадані розбіжності чи конфлікти виникають між державами.

Зовсім іншої точки зору дотримуються Уолтон Блекбьорн і Уїлла Брюс, які міжнародний екологічний спір трактують як «міжнародний конфлікт, що виникає в ситуаціях, коли одна або кілька сторін не досягають консенсусу в процесі прийняття рішення щодо дії, яка потенційно може вплинути на навколишнє середовище» [2, с. 2].

Якщо виходити з концепції, запропонованої Лоуренсом Сусскіндом, то під міжнародним екологічним спором слід розуміти «спір між зацікавленими суб'єктами міжнародного права в низці суспільних спорів, пов'язаних з якістю навколишнього середовища або управлінням природними ресурсами» [3, с. 16].

Важливо, що навіть побічно торкаючись проблематики міжнародних екологічних спорів у дослідженнях, вчені неодмінно відзначають їх специфіку в порівнянні з іншими видами міжнародних спорів.

У зв'язку з цим, професор Чезаре Романо попереджає, що «кожен, хто аналізує поняття «міжнародний екологічний спір», ризикує потрапити в методологічну пастку» [4]. Річ у тім, що, «починаючи з кам'яного віку і донині – епохи інформаційного суспільства, більшість міжнародних спорів мають екологічну складову, оскільки стосуються розподілу контролю за природними ресурсами: мінеральними природними ресурсами, рибними запасами, землею як такою» [5].

В світлі цього багато вчених запитують: «Чи є взагалі міжнародні екологічні спори у чистому вигляді, якщо більшість міжнародних спорів у тій чи іншій мірі містять екологічний аспект?» Так, безумовно, не кожен міжнародний спір є екологічним, але якщо виключити військові конфлікти, то більшість міжнародних спорів, що залишилися, прямо чи опосередковано зачіпають екологічні питання.

Екологічні питання сьогодні є невід'ємною частиною глобальних проблем (економічних, енергетичних, безпекових), де вони часто розглядаються крізь призму сталого розвитку, а не як самостійна цінність. Попри це, через масштабність загроз, екологічна проблематика набуває реальних рис, спонукаючи до міжнародної співпраці. Отже на сучасному етапі спостерігається «екологізація» міжнародних відносин. Включення еколого-орієнтованих норм у традиційні галузі міжнародного права (наприклад, морське, торговельне тощо) зазвичай зумовлене зручністю або усталеною практикою, що не призводить до розширення предметної сфери цих галузей, а лише доповнює їх. Ці норми регулюють екологічні аспекти, залишаючись у рамках відповідної галузі.

Слід зазначити, що багато вчених активно виступають проти виділення міжнародних екологічних спорів в окрему категорію. У літературі зустрічаються думки, що «якщо конкретно і послідовно окреслити визначення «міжнародний екологічний спір», то виникає великий ризик того, що з теоретичного погляду буде створено замкнута категорія, яку не можна буде використовувати поза контексту, в межах якої вона була сформульована і визначена» [6, с. 263].

Проаналізувавши такий підхід, можна дійти висновку, що його прихильники визнають наявність екологічної складової в деяких міжнародних спорах, проте не виділяють їх в окрему категорію, оскільки ця складова, за їх думкою, не є суттєвою відмінністю цих міжнародних спорів. Спроби ж сформулювати поняття міжнародного екологічного спору як окремого поняття за конкретними прикладами зводяться до того, що по

суті виникають специфічні, «ситуативні» визначення, які можуть застосовуватися виключно до цих прикладів. Родова ознака, яка б дозволила вивести із них окрему групу – міжнародних екологічних спорів – не виникає.

Проте ми не можемо погодитися з такою позицією, тому що усі міжнародні екологічні спори мають низку відмінних характеристик, які дозволяють їм сформувати окремий вид міжнародних спорів. Проаналізувавши підходи, спробуємо сформулювати ключові ознаки, які притаманні всім міжнародним екологічним спорам. *Такими ознаками є:*

1) *відсутність консенсусу між суб'єктами міжнародного права щодо питання, яке торкається інтересів двох і більше суб'єктів міжнародного права (дана ознака властива всім міжнародним спорам);*

2) *це питання обов'язково має безпосередньо стосуватися або довілля загалом, або його окремих елементів, і має глобальний, транскордонний характер (дана ознака властива суто міжнародним екологічним спорам).*

Безумовно, «екологічна складова» властива багатьом міжнародним спорам, тому що практично завжди конфліктні ситуації виникають між суб'єктами міжнародного права через несприятливі результати людської діяльності, яка, на жаль, практично завжди негативно впливає на навколишнє середовище.

Але ми не можемо нівелювати значущість міжнародних екологічних спорів як окремої категорії, як мінімум тому, що у світовій практиці є низка випадків, коли розгляд та вирішення конкретних екологічних спорів спричинило прийняття міжнародних актів, спрямованих на запобігання аналогічним ситуаціям у майбутньому, якраз виходячи із значущості проблеми.

На нашу думку, вирішення міжнародних екологічних спорів ніколи не зводиться до простого відшкодування шкоди. В окремій категорії справ навіть припинення дій, які завдають такої шкоди, також замало. Вважається необхідним продумати дієвий механізм запобігання аналогічним ситуаціям у майбутньому. Виходячи з цього, пропонуємо, крім двох сформульованих вище, *третю ознаку міжнародного екологічного спору, у вигляді наступного положення: результатом розгляду питань міжнародного екологічного спору є розробка норм, спрямованих на запобігання аналогічним ситуаціям у майбутньому.*

Виходячи з вищевикладеного, пропонується під міжнародним екологічним спором *розуміти відсутність консенсусу між суб'єктами міжнародного права щодо питань, які стосуються безпосередньо довілля або його окремих елементів, носять глобальний, транскордонний характер і вирішення яких обов'язково передбачає розробку норм превентивного характеру для аналогічних ситуацій у майбутньому.*

Щодо класифікації міжнародних екологічних спорів, то виходячи з питання «Чи є взагалі такі спори у чистому вигляді?», доречно поділити всі міжнародні екологічні спори на: міжнародні екологічні спори у чистому вигляді (Наприклад, справа «Трейл Сметтер») і міжнародні спори з екологічною складовою (Наприклад, справа «Габчіково-Надьямарош»). Останній вид міжнародних екологічних спорів іноді важко відмежувати від інших видів міжнародних спорів, виходячи з того, що тут розглядається низка питань, які стосуються різних галузей міжнародного права, що «розмиває» міжнародний екологічний характер таких спорів.

Розподіл за видами пропонує в своїй роботі «Вирішення екологічних спорів» Гейл Бингхем («*Resolving Environmental Disputes: A Decade of Experience*»). Треба зазначити, що у цій роботі не розкривається зміст поняття «міжнародний екологічний спір» / «екологічний спір», проте авторка поділяє всі екологічні спори на «п'ять категорій:

- спори з питань землекористування;
- спори з питань управління природними ресурсами;
- спори з питань енергетики;
- спори через конкретні природні об'єкти;
- спори із загальнополітичних екологічних питань» [6, с. 30].

На жаль, розподіл на такі групи в роботі не обґрунтовувався і жодних прикладів спорів тієї чи іншої категорії наведено не було. На наш погляд, є досить пригнічуючим той факт, що дослідження різновидів міжнародних екологічних спорів залишилося без належної уваги з боку наукової спільноти, тому що, саме дослідження різноманіття цих спорів розсіяло би сумніви щодо самостійності даного інституту.

Проаналізувавши теоретичний і практичний матеріал, нами запропоновано класифікацію міжнародних екологічних спорів.

Так, залежно від об'єкта спірних правовідносин міжнародні екологічні спори можуть бути класифіковані наступним чином:

- спори з питань використання природних ресурсів (Наприклад, справа «Про південного голубого тунця»; справа «Про китобійний промисел в Антарктиці»;
- спори з питань управління природними об'єктами (Наприклад, справа «Габчіково-Надьямарош»);
- спори з питань забруднення навколишнього середовища (Наприклад, справа «Трейл Сметтер»; казус «Танкер «Торрі Каньон»);

- спори щодо захисту екологічних прав громадян (Наприклад, справа «Макгінлі та Іган проти Сполученого Королівства»; справа «Лопез Остра проти Іспанії».

В свою чергу, міжнародні екологічні спори з питань використання природних ресурсів можуть поділятися залежно від видів таких ресурсів (земельні ресурси, корисні копалини тощо).

Спори з питань забруднення навколишнього середовища можуть класифікуватися залежно від сфери забруднення (водний простір, атмосферне повітря тощо.).

Спори про захист екологічних прав можуть поділятися залежно від виду порушень екологічних прав (порушення права на безпечне довкілля; порушення права на інформацію про стан навколишнього середовища; порушення права на недоторканність особистого та сімейного життя тощо). Аналіз практики Європейського суду з прав людини дозволяє нам дійти висновку, що судова практика вже чітко розмежує різні порушення екологічних прав громадян, і виробила певні підходи до вирішення справ тієї чи іншої категорії.

Висновки. Підводячи підсумок, можна констатувати, що на сьогоднішній день відсутнє комплексне дослідження щодо міжнародних екологічних спорів як самостійної категорії. Проаналізувавши теоретичний матеріал, було запропоновано визначення поняття «міжнародний екологічний спір», який має певні ознаки і під яким розуміють відсутність консенсусу між суб'єктами міжнародного права щодо питань, які стосуються безпосередньо довкілля або його окремих елементів, носять глобальний, транскордонний характер і вирішення яких обов'язково передбачає розробку норм превентивного характеру для аналогічних ситуацій у майбутньому.

Сформульовані ключові ознаки, які притаманні всім міжнародним екологічним спорам, а саме:

1) відсутність консенсусу між суб'єктами міжнародного права щодо питання, яке торкається інтересів двох і більше суб'єктів міжнародного права (дана ознака властива всім міжнародним спорам);

2) це питання обов'язково має безпосередньо стосуватися або довкілля загалом, або його окремих елементів, і має глобальний, транскордонний характер (дана ознака властива суто міжнародним екологічним спорам);

3) результатом розгляду питань міжнародного екологічного спору є розробка норм, спрямованих на запобігання аналогічним ситуаціям у майбутньому.

При вивченні конкретних справ, які стосуються навколишнього середовища і окремих його елементів, управління природними об'єктами і екологічних прав громадян, можна класифікувати всі міжнародні екологічні спори за певними підставами: спори з питань використання природних ресурсів; спори з питань управління природними об'єктами; спори з питань забруднення навколишнього середовища; спори щодо захисту екологічних прав громадян.

Резюмуючи вищевикладене, хочеться наголосити на складності цього поняття і важливості формування системного підходу до розуміння даної категорії.

Література:

1. Christopher W. Moore. The Practice of Cooperative Environmental Conflict Resolution in Developing Countries. Environmental conflict resolution. London: Cameron May, 1998. 704 p.
2. Walton Blackburn and Willa Marie Bruce. Mediating environmental conflicts: theory and practice. Westport, Conn.: Quorum Books, 1995. 430 p.
3. Lawrence E. Susskind and Joshua Secunda. Environmental Conflict Resolution: The American Experience. London: Cameron May, 1998. 198 p.
4. Romano C. The peaceful settlement of international environmental disputes: a pragmatic approach. Kluwer Law International, 2000. 278 p.
5. Westing A. Global resources and international conflicts: environmental factors in strategic policy and action. Oxford, 1986; Lee J.R Inventory of conflicts and environment. URL: <http://gurukul.ucc.american.edu/iced/ice.htm>.
6. Gail Bingham. Resolving Environmental Disputes: A Decade of Experience (The Conversation Foundation). 1986. 218 p.

References:

1. Christopher W. Moore (1998). The Practice of Cooperative Environmental Conflict Resolution in Developing Countries. Environmental conflict resolution. London: Cameron May, 704 p.
2. Walton Blackburn and Willa Marie Bruce (1995). Mediating environmental conflicts: theory and practice. Westport, Conn.: Quorum Books, 430 p.

3. Lawrence E. Susskind and Joshua Secunda (1998). Environmental Conflict Resolution: The American Experience. London: Cameron May, 198 p.

4. Romano C (2000). The peaceful settlement of international environmental disputes: a pragmatic approach. Kluwer Law International, 278 p.

5. Westing A (1986). Global resources and international conflicts: environmental factors in strategic policy and action. Oxford, Lee J.R Inventory of conflicts and environment. URL: <http://gurukul.ucc.american.edu/ted/ice/ice.htm>.

6. Gail Bingham (1986). Resolving Environmental Disputes: A Decade of Experience (The Conversation Foundation). 218 p.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.05.2026